

Микола Михайлуца (Одеса)

**РУМУНСЬКЕ ПРАВОСЛАВ'Я І СЕКТАНТСТВО В
ПІВДЕННІЙ БЕССАРАБІЇ І «ТРАНСНІСТРІЇ»
(кінець 1930-х – 1944 рр.)**

У сучасному процесі ствердження демократії, у тому числі й духовно-релігійного її чинника, важливого значення набуває історична традиція, що десятиліттями виборювалася носіями різних конфесійних течій і християнських ідей серед населення півдня України. Історичне минуле православ'я в межиріччі Дунаю, Дністра і Південного Бугу в роки Другої світової війни є цікавим і повчальним з позицій сплетіння інтересів державних, державно-конфесійних, етно-конфесійних, міжконфесійних тощо, і тому, безперечно, має бути джерелом позитивного морального і духовного досвіду для наших людей.

Моноцентрична політика Румунії і Румунської православної церкви на південнобессарабських українських теренах, яка була випробувана у переддень Другої світової війни (кінець 1930-х рр.) і реалізована аналогічними методами вже безпосередньо в умовах румунського окупаційного адміністрування в «губернаторстві Трансністрія» протягом 1941–1944 років, є проблемою мало зною. Особливо в тій частині, де йдеться про так званий «релігійний плюралізм» у зазначених зонах румунської окупації і, безпосередньо, про специфіку існування, чи то виживання, сектантських відгалужень та різноманітних міжконфесійних духовно-церковних угруповань.

На превеликий жаль, в сучасній українській історіографії це питання зовсім не представлено, хоча би кількома серйозними публікаціями. Румунська ж історіографія, за невеликим винятком¹, також оминала цю проблему, оскільки вона не була зручною (не є такою й зараз) у тій частині, де йдеться про характер румунського місіонерства і його «толерантність» щодо місцевих конфесій та сект. Тому нашим завданням є розглянути сутність та характер цих стосунків в усьому спектрі взаємовідносин від категоричного заперечення превалюючою румунською церквою усіх інших конфесій, до, певної міри, вимушеного порозуміння та співіснування.

Отже, з часів Першої світової війни і до червня 1940 р. населена переважно українцями південна частина Бессарабії перебувала у складі Румунії і становила близько 14,5 тисяч км². За досить приблизними даними, наведеними істориком А. Жуковським, на цих теренах мешкало біля 650 тисяч осіб². За церковно-адміністративною юрисдикцією Бессарабські землі з чисельними парафіями, що розташовувалися у трьох повітах (жудецах), входили до єпархії Cetății-Albe-Ismaïl (Четатя-Албе-Ізмаїл; Четатя-Албе – нині місто Білгород-Дністровський Одеської обл. – Авт.). Наприкінці 1930-х років, за даними румунського міністерства освіти і культів та єпархіального секретаріату, у повітах Ізмаїл, Кахул (нині Республіка Молдова) та Четатя-Албе налічувалося 220 парафій з храмами

в сільських общинах (комунах)³. Єпископію Четатя-Албе-Ізмаїл очолював ревний прихильник румунізації єпископ Діонісій, а з 19 вересня 1941 р. на цій посаді його замінив єпископ Полікарп.

З релігійної точки зору цей край був дуже неоднорідним. Слов'янські народи (українці, росіяни, болгари та ін.) сповідували канони споконвічної православної віри, нащадки колишніх донських козаків-некрасівців – зберігали відособлені традиції старообрядництва (т. зв. липовани). Тут мешкали й представники малочисельних протестантських напрямків у християнстві – общини штундо-баптистів*, адвентистів** (згодом адвентисти 7 дня) тощо. Малочисельними і вкрай тоталітарними релігійними сектами були молокани*** та драконівці****.

Не маючи на меті розглянути взаємовідносини поміж самими цими релігійними відгалуженнями, оскільки, як правило, вони були відсутніми або відверто ворожими, зупинимось на проблемі стосунків румунської влади та обслуговуючої її церкви і названих вище духовних общин-сект.

Однією з побічних проблем, яка, з одного боку, спричиняла утворення сект, а, з іншого, загострювала ситуацію між владою і церковними угрупованнями в Південній Бессарабії, була мова богослужіння у християнських храмах. Румунська церква, будучи невід'ємною духовною інституцією румунської держави, на теренах Бессарабії керувалися виключно румунською конституцією, де у 94 Артикулі, в категоричній формі наголошувалось: «Румунська мова є офіційною мовою в Державі». Виходячи з цього, командування корпусу 3-ї румунської армії, що розквартирувалася і в Бессарабії, своїм розпорядженням № 13 від 13 лютого 1938 р., за підтримки Ради Міністрів та патріарха Румунії Никодима забороняло усім службовцям публічно розмовляти іноземною мовою під час служби, за винятком випадків, дозволених законом чи регламентом. Церковники в цій справі також вбачала свою важливу роль. Так, єпископ Діонісій у своїй

* *Штундо-баптисти* – представники протестантського напрямку в християнстві (секта, яка виникла у XVII ст.). Основою віровчення є Біблія. Заперечують духовенство, натомість громадою баптистів керує виборний пресвітер. Баптисти не визнають ікон, святих мощів, чернецтва, хрещення дітей, а тільки дорослих, яких і приєднують до церкви. Штундисти – послідовники секти, схожої з баптистами.

** *Адвентисти* (згодом адвентисти 7 дня) – протестантська течія, яка виникла в Америці у першій третині XIX ст., сповідувала близький кінець світу. Представники адвентизму, як і баптисти, дотримуються: хрещення дорослих, суботи, обмежень у їжі, питті, палінні тощо. Поширена і чисельна група адвентистів 7-го дня.

*** *Молокани* – секта, яка виникла у другій половині XVIII ст. Визнаючи Біблію, сектанти пояснюють її алегорично. Кожний віруючий тлумачить її самостійно. Бог у сприйнятті молокан є Дух в земних проявах. Вони не визнають таїнств, не мають церков, відкидають священство. Старці-пресвітери керують громадою.

**** *Драконівці* – дрібна тоталітарна секта в православ'ї, для якої є характерною жорстка дисципліна у релігійній громаді. Пророкувала кінець світу, який палатиме у полум'ї крилатого змія-дракона. В роки війни мала певні впливи на вкрай побожне населення.

резиденції в Ізмаїлі 6 квітня 1938 року видав «Циркуляр усім протопопам парафій, монастирів, каплиць, церков єпископії і кафедральних м. Ізмаїла»⁴ яким у межах «національних кордонів» визначав ряд жорстких вимог:

«... а) від сьогоднішнього дня і на майбутнє, всі служби офіційні і приватні як: акафісти, поліхронії і т. п., які будуть здійснюватися під час богослужінь в середині церков або каплиць офіційних чи приватних, повинні виконуватися тільки румунською мовою; у зв'язку з цим, клірики мають старатися, що б усі надписи російськими буквами зі стін зовнішніх і внутрішніх, а також і з об'єктів культури були замінені надписами румунською мовою...

... в) погоджуючись з Кишинівською архієпископією, яка уклала угоду з командуванням особового складу 3 армії, про те, щоби жодного слова не дозволяти іншою мовою, окрім тільки румунською, в молитовних будинках визнаних законом, або на релігійних зібраннях сектантів: штундо-баптистів, баптистів, адвентистів і молоканів і різних інших; всі проповідники, слухачі всі зобов'язані користуватися виключно тільки румунською мовою, як в живій розмові так і на письмі...

... г) якщо хтось з протопопів парафії буде мати потребу провести конференцію або велику дискусію з сектантами російською мовою або слов'янською у будь-якому приміщенні, необхідно попередньо просити уповноваженого спеціально від єпископа, вказавши особу місіонера, місце, дату і час, щоби було можливо надіслати відповідний дозвіл.

д) наприкінці просимо клір нашої єпархії, щоби не підтримували розмов в парафіях, або на вулицях міст і ринків, а лише тільки румунською мовою.

Усі церковнослужителі повинні терміново виконувати накази зверху, щоби уникнути судових санкцій передбачених для непокірних»⁵.

Такий «драконівський» циркуляр і за ним жорстке переслідування з боку жандармів та поліції «релігійних традиціоналістів» визвали невдоволення серед слов'янського населення Бессарабії, особливо в місцях компактного проживання. Почалося масове звернення з петиціями до місцевих та єпархіальних архієреїв з боку поодиноких та колективних захисників місцевого православ'я та інтересів релігійних громад. Наведемо лист Георгія Чернявського, від імені мешканців комуни Кара-Махмет (нині с. Вишневе Одеської області – Авт.) датований 18 квітня 1938 р., до отця Федора, священника церкви Св. Іоанна Богослова. У ньому, між іншим, говорилося: «За розпорядженням уряду, по всій Румунії, у православних церквах, служба Божа повинна здійснюватися виключно тільки румунською мовою, однак, навіть зараз, усі старожили, до сих пір, не навчилися говорити по-румунськи. Ці старожили-українці перестали ходити до православної церкви, адже вони розуміють службу Богу в церкві виключно тільки церковнослов'янською....

Уся служба, – пояснює староста села Г.Чернявський, – мені знайома церковнослов'янською, а румунською – зовсім нічого не зрозуміло; немає в мені того почуття, тієї ревності, яка була до сих пір, я не можу славити Господа Бога тими молитвами, тією хвалою, якою я висловлювався зрозумілою мені мовою...»⁶.

Релігійна напруга змусила ієрархів послабити явний румунізаторський тиск і шукати модернізації у вирішенні мовного питання в богослужіннях. З червня 1938 р. єпископія видала розпорядження, в якому доводила до відома клір про те, що попередній циркуляр Священного Синоду за № 2833 від 18 травня того ж року зазнав деяких змін. Суть їх полягала у тому, що би у селах з переважаючим румунським населенням служби відправлялися тільки румунською, а в селах зі слов'янською популяцією або з переважаючою часткою слов'ян, більша частина служби мала проводитись румунською і лише по одній ектенії (молитвословія, які промовляв дякон чи священник про всі потреби людські в тимчасовому та вічному житті – Авт.) і молитві слов'янською⁷. З цією метою було надіслано до місцевих протопопів таблицю з етно-релігійною класифікацією парафій.

Проте сектанти (особливо баптисти) не визнавали ніяких обмежень і продовжували серед слов'янського населення, де воно компактно проживало, пропаганду – «українсько-російською» (часто в документах ототожнювалось – Авт.) мовами.

Румунська церковна ієрархія та Міністерство культів, налякані відтоком віруючого населення від унітарної і одержавленої румунської церкви до різних (часто неконтрольованих) сект, таки змушені було йти на поступки хоч і не втрачало надії на широку румунізацію.

Стурбований невиконанням розпорядження єпископ Діонісій надіслав звернення до священнослужителів, в якому акцентував увагу на наступному: «Останнім часом отримуємо скарги від кліру, що баптисти у протигагу усіх настанов користуються і сьогодні під час публічних релігійних служб тільки російською мовою...», тому, керуючись зверненням Міністерства культів і мистецтв № 16507 від 9 квітня 1938 р. на адресу голови общин баптистів м. Кишинева, просив усіх священників «заборонити сектам здійснювати релігійну службу, як і проповідання, російською мовою. Або ж, дозволити в парафіях з компактним населенням, яке приналежне до національних меншин, російської чи болгарської, богослужіння однієї сторони»⁸. Такий підхід ієрарха мав під собою вагомні підстави. Щоб запобігти впливу сектантів на віруючих через мовленнєву духовну практику, серед деяких місцевих православних кліриків виникали пропозиції до єкзарха про надання мові «меншин» (йдеться про слов'янську – Авт.) офіційного характеру в богослужіннях. Наприклад, лист за № 810/938 від протопопа 3 круга Ізмаїльського повіту та звернення № 58/938 пароха церкви Св. Матері Мироносиці в Ізмаїлі пропонували саме такий підхід до вирішення справи задля збереження православних парафій від відтоку віруючих та зараження сектантством.

Вдаючись до систематичних перевірок церковна влада єпископії Четатя-Албе – Ізмаїл у такий спосіб підтримувала стабільне та покірливо-умиротворене становище підлеглих парафій усіх без винятку південно-бессарабських округ. Інспекторським перевіркам піддавались питання як суто адміністративно-церковного життя парафій, так і культурно-релігійного. У першу чергу виясня-

лося ставлення до своїх пастирських обов'язків священників та іншого церковного кліру, міра задоволення ними духовних потреб парафіян; існування будь-яких розбіжностей в церковних службах та поміж священниками в храмах; наявність уніфікації відповідно до загально прийнятих норм богослужіння тощо.

Значна увага також приділялась внутрішньому та зовнішньому стану культових споруд, вчасному їх ремонту, забезпеченню необхідними для діяльності книгами, речами та ритуальним посудом. Так, протопоп 1-го округу Ізмаїльського повіту Віктор Беров після інспектування у серпні 1939 р. – лютому 1940 р. парафій Чишма-Вирунта (нині с. Криничне Болградського району) та Дермендере (нині с. Каланчак Ізмаїльського району) констатував, що «службу в цих селах проводять у церковках стареньких, але тримають у чистоті й порядку. Храми обладнані усім необхідним для церковного богослужіння. Стосунки між кліром добрі, як і поміж парафіями. Клір відповідально виконує свої обов'язки по відношенню до церкви і до самих парафіян, завдяки чому спостерігається мир і спокій у селах. У культурно-духовній царині населення досить благочестиве завдяки тому, що настоятелі храмів священники Ілля Зубку та Андрій Куликовський, разом з дияконами А.Агурою і В.Мар'яном багато працюють над тим, щоби людські душі перейнялися євангельським ідеалом»⁹.

Зазвичай така ситуація повною мірою задовольняла керівництво єпископії, тільки б не було проявів релігійного сепаратизму, сектантства чи славізму.

Терпимо ставилася румунська церковна адміністрація в Південній Бессарабії до монастирів та скитів, аніж до сектантів. Тут монастирі та їх мешканці-чорноризці переважно репрезентували старообрядницькі відгалуження. Найбільш стабільними були чоловічі монастирі «ім. Петра і Павла» (біля м. Вилкове, Кілійського району) та «ім. Михаїла Архангела» (околиці с. Нова Некрасівка, Суворовського району) і жіночий – «ім. Усічення голови Іоана Хрестителя» (с. Муравльовка). Вони з давніх-давен існували у Придунав'ї і підпорядковувалися Ізмаїльській старообрядницькій єпархії, Білокриницької ієрархії. А коли війна підірвала спокійне та доволі забезпечене життя чернечих утворень, румунська влада неодноразово здійснювала матеріальну та грошову допомогу. Так, старообрядницький чоловічий монастир ім. Петра і Павла протягом 1943 р. одержав 20 тис. лей, а у вересні 1944 р. він мав отримати ще біля 100 тис. лей¹⁰. Тому більшість монастирів мали прорумунську орієнтацію навіть з укоріненням радянської влади, що розв'язувало руки останній у напрямку їхнього розорення та закриття. Так, настоятель Вилковського монастиря священник Климентій Изотов у своїх богослужіннях неодноразово згадував румунську владу й румунського митрополита Тихона (Качалкіна) і за них молився. Людиною «не радянською» був і Ізмаїльський старообрядницький єпископ Арсеній Лисов¹¹.

Своєрідною була церковна політика румунів у Трансністрії на протязі окупації у 1941–1944 рр. цих територій. Елементом релігійного життя, який характеризує з одного боку, специфіку наддністрянського регіону, а, з іншого, підтверджує схожість із впроваджуваною в Південній Бессарабії наприкінці 30-х

років політикою релігійної уніфікації, є відверто вороже ставлення Румунської православної місії (далі – місія) до різного роду сектантства, релігійних відгалужень і безкомпромісна боротьба з цими явищами. Власне, такий прояв моноцерковності відповідав тоталітарній сутності румунського адміністрування в захопленому регіоні.

По відношенню до римо-католицьких та греко-католицьких осередків румунська влада та церква були толерантнішими аніж до дрібних та малочисельних груп сектантів, які відособлювалися від панівної релігії і не бажали підкорятися. За свідченням Р.Соловей, у Трансністрії було біля 50 тис. римо- і греко-католиків¹². Румуни навіть організували Католицьку місію в Трансністрії (КМТ) на чолі з монсенйором Марком Глазером, колишнім священником, вихідцем із німецької колонії з-під Одеси. Для виконання місіонерської ролі сюди було направлено 14 священників із різних місцевостей Румунії.

Значну групу віруючих в Трансністрії становили також і євангеліст-лютерани (50 тис. осіб), заради яких румунський уряд дозволив прибуття в провінцію 24 священників з Німеччини. Євангелісти та католики, за визначенням уряду Трансністрії, проявляли виключну слухняну поведінку, на відміну від різноманітних християнських відгалужень і сект, діяльність яких було категорично заборонено.

Уже в грудні 1941 року перший шеф місії архімандрит Юлій (Скрібан) акцентував увагу на тому, що «... релігійна жага робить народ довірливим та здатним слухати будь-кого, хто розповідатиме йому про віру. У такій атмосфері можна легко потрапити до секти. Досі ми не знали такої проблеми. Щоб запобігти небезпеці сектантства, необхідно направити в гущу народу якомога більше освічених священників...»¹³. У зв'язку з появою сект у Трансністрії, вікарій місії архімандрит Антім (Ніка) також наполягав на необхідності місіонерів їздити по селах, де не вистачає священників і почергово вести службу в церквах¹⁴. Деяким панотцям місії давалося завдання «глибоко» інспектувати центри, які були «вражені» сектами.

Найбільш розповсюдженим релігійним відгалуженнями в Трансністрії, які зараховувалися румунами до сектантства, були євангелісти, адвентисти сьомого дня, баптисти, штундисти, драконівці, старовіри-безпоповці, інокентіївці* та ін. Вони зосереджувалися переважно в Ананіївському, Балтському, Голтському та Тульчинському повітах.

За нашими підрахунками, в 1942–1943 роках у Любашівській та Кривоозерській волостях разом мешкали понад 50 тис. українців, 3916 молдаван

* *Інокентіївці* – тоталітарна секта, яка виникла на поч. ХХ ст. у Бессарабії і розповсюдилась у Молдавії, Румунії, Україні. Ідеолог секти монах Балтського монастиря Інокентій (Іван Левізор), який утворив під с. Ліпецкое підземний монастир «Новий Єрусалим». Духовна основа – перехід до раю задля спасіння перед кінцем світу, мучеництво, фанатизм тощо.

(румунів), 153 німці та інші: з них переважну більшість становили православні люди. Поміж вказаного населення були також 341 католик, 143 баптисти, 102 євангелісти і 3 штундисти¹⁵. Разом вони становили біля 2 % від православного населення волостей.

У межах протоієрейства Тульчинського повіту ситуація щодо сектантів складалась наступним чином: євангельських християн було 255 душ, адвентистів сьомого дня – 42, баптистів – 11, штундистів – 9¹⁶. У селах Нова Гора (216 осіб) та Руська Чернашівка (300 осіб) переважно мешкали общини старообрядців-липован (безпоповців).

У матеріалах примарії с. Маринівки Доманівської волості в списку сектантів-євангелістів на 15 липня 1943 р. фіксувалось 102 особи¹⁷.

Тенденція до зростання кількості різноманітних сект і, особливо, відтік прихожан від ортодоксальної церкви, часто через відсутність пастирів, турбувало румунську духовну адміністрацію. 24 березня 1942 р. в Одесі відбувся церковний конгрес, на якому були присутніми 180 представників православного кліру. Серед організаційно-адміністративних питань про покращення церковного життя в Трансністрії на основі румунської церковної організації, конгрес наголошував на необхідності боротьби з сектантством¹⁸. Священики О.Светлов, Ф.Флоря, І.Буденко та інші ставили на обговорення проблему недопущення появи сектантів, викорінення й обмеження їх впливу та діяльності в межах православних парафій.

Серед ревних захисників ортодоксального православ'я у субпротоієрействі Тульчинського повіту був протоієрей Федір Кукульський, направлений туди постановою губернатора Трансністрії від 1 січня 1942 р. в числі 23 священиків-місіонерів¹⁹. Він проводив активну притисектантську роботу серед своїх прихожан та населення повіту. У листі до шефа місії РПЦ в Трансністрії він писав: «Після розмов із більшістю з них (із сектантами – Авт.) я дійшов до висновку: якби повсюди розподілити старанних та дбайливих священиків, то усіх сектантів буде легко повернути на шлях істини, особливо зараз, поки вони ще не зорганізовані»²⁰.

У Балті осередком боротьби за повернення баптистів та інокентіївців до лона православ'я був монастир Святої Трійці, який вже за румунського володарювання відродив і згодом очолив ігумен Зосіма (Черкез).

Однак румунська влада та православна місія в Трансністрії, маючи лише тимчасові права на адміністрування цими землями, не виявили бодай видимості толерантного ставлення щодо релігійних сект і прийняли ще один жорстокий закон за № 927 від 30 грудня 1942 року²¹. Ним румунський уряд ухвалив ліквідацію усіх релігійних сект та заборонив утворення нових релігійних об'єднань. До того ж, уся власність та майно сект конфісковувались, а тих хто приховував місцезнаходження цих сект заарештовували й ув'язнювали у табори терміном від 1 до 3 років²².

Попри навіть такі жорсткі заходи з боку румунських карально-силових органів сектантство викоринити у повітовій глибинці повністю не вдалося, хоча чисельність прибічників відходу від ортодоксії й значно скоротилася. Наприклад, наприкінці 1943 – на початку 1944 років у селах Голтського повіту нараховувалось сектантів-баптистів: у Врадіївському районі – 15 осіб, у Доманівському районі – 51 особа, а в межах Кривоозерського – лише 8²³.

Не були румуни сповненими поваги і до місцевого населення, яке святкувало релігійні свята за місцевим календарем, тобто за «старим стилем». За вже перевіреними та відпрацьованими довоєнними методами на бессарабських теренах єпархіальні чиновники у Буго-Дністровському межиріччі проводили повне ототожнення термінів відправлення культових свят відповідно до румунського зразка. Спершу ця уніфікація проводилася у богослужбних книгах, а з часом отримувала законодавчо-нормативне застосування. Недаремно в церковних молитвах наголошувалось «...Разорения Церквей утиши, шатания языческие угаси, и ересей восстания скоро разори и искорени, и в ничтоже силою Святого Твоего Духа обрати (Поклон)»²⁴. За морально-теологічними унормуваннями слідували каральні заходи.

Відповідно до розпорядження уряду Трансністрії за № 7219 від 23 грудня 1941 р. напередодні Різдва Христового церковним керівництвом було прийнято рішення щоб свята Різдва, Нового Року та Хрещення відбувалися за новим, виправленим календарем²⁵. І хоча допускалося, що населення таки буде святкувати за своєю власною волею «за старим стилем», усе ж в армії, у початкових та середніх школах, в установах румунської адміністрації свята повинні були святкуватися лише за новим календарем. Для цього на кошти, пожертвовані православними, місія випустила російською мовою церковний календар на 1942 рік накладом 10 тис. примірників і розповсюдила серед місцевого населення. А церковний календар на 1943 р. взагалі являв собою книгу-альманах на 100 сторінок²⁶.

Попри намагання пропагандистським чином відвернути віруючих від давньої місцевої традиції святкувати Різдво 7 січня, все ж православні люди не піддалися на зміни. Та власне й самі парафіяльні священики не спішили порушувати традиційних і звичних обрядів. Шеф місії митрополит Віссаріон не переставав нагадувати і часом навіть погрожувати протоіереям повітів про необхідність дотримуватися настанов стосовно впровадження григоріанського календаря. Так, 22 лютого 1943 р. він надіслав листа протоіерею Голтського повіту, в якому наголошував: «Повідомляємо, що Ви зобов'язані з особливою увагою стежити за тим, щоб священики, які перебувають у Вашому підпорядкуванні, не проводили офіційних богослужінь за старим стилем, – користуючись силою діючих розпоряджень. Винні притягатимуться до відповідальності і будуть відповідно покарані»²⁷.

Румуни в боротьбі зі «стилізмами» в українських повітах знайшли певну відкрити опозицію в середовищі місцевого духовенства, яке вимагало каноніч-

ного підтвердження румунського місіонерства та посередництва в українських землях від Вселенського собору. Так, на церковно-адміністративній конференції кліру Балтського повіту, що відбулася 10 березня 1942 року під час обговорення питання календаря один з місцевих священників Леонтій Доценко заявив: «Щоб здійснювати місіонерство, Румунська патріархія мала б отримати пастораль від Константинополя»²⁸.

Такі висловлювання місіонери з «Ғағ» (Румунська держава) називали образливими для румунської церкви і відповідали жорсткою критикою не тільки в церквах, а й на шпальтах окупаційних російськомовних газет.

Отже, викладений матеріал про релігійну політику щодо сект в окупованих румунами українських територіях між Дунаєм, Дністром і Південним Бугом надає нам можливість визначити кілька важливих моментів означеної проблеми. У передвоєнні часи на південнобессарабських землях румунська церковна влада хоча й дозволяла існування деяких упокорених духовних відгалужень, проте, спираючись на румунське законодавство, усіляко перешкоджала релігійному волевиявленню і забороняла сектантам здійснювати свій культ, особливо рідною мовою.

У воєнно-політичному протистоянні під час Другої світової війни в захоплених землях за Дністром («губернаторство Трансністрія») румуни встановили жорсткий моноцерковний режим, який, певною мірою у духовно-конфесійній площині, утверджувався завдяки Румунській православній місії, що репрезентувала всю церковну владу у губернаторстві. Румунська церква, вбачаючи в тому небезпеку моноцерковності та загрозу державі і викорінюючи наслідки атеїзації радянського часу, забороняла разом з тим і різні релігійні форми від сект до релігійних об'єднань, що з'явилися в суспільстві як наслідок певного духовно-пастирського вакууму. На нашу думку, боротьба проти сект в цілому була світоглядним вираженням «монолітності румунської православної церкви», на яку покладалася виключна роль перед народом, якого вона (румунська церква) рахувала приналежним виключно до традиційного православ'я. А боротьба зі «старим стилем» як своєрідний прояв місіонерства на контрольованих румунами територіях була проявом уніфікації західної і східної християнських релігійних традицій, однак лише поглиблювала прірву між місцевим православним людом і румунською церковною адміністрацією.

¹ *Adrian Nicolae Petcu. Misiunea Ortodoxă Română on Transnistria. «Dosarele Istoriei», nr. 11 (75), 2002, P.17–25; Ancel Jean. Contribuții la istoria României. Problema evreiască. Vol.II. 1933–1944. – București, 2003. – P.16–17.*

² *Жуковський А. Українські землі під румунською окупацією в часи Другої світової війни: Північної Буковини, частина Бессарабії і Трансністрія, 1941–1944 // Український історик. – 1987. – Ч.1–4. – С.83.*

- ³ Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (далі – КУ «ІА»). – Ф.110. – Оп.1. – Спр.437. – Арк.40–46.
- ⁴ КУ «ІА». – Ф.110. – Оп.1. – Спр.673. – Арк.109.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Там само. – Арк.117–117-зв.
- ⁷ Там само. – Спр.710. – Арк.1.
- ⁸ Там само. – Арк.119.
- ⁹ Протоколи інспектувань див.: КУ «ІА». – Ф. 110. – Оп.1. – Спр.711. – Арк.7, 9.
- ¹⁰ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.4648. – Оп.2. – Спр.4. – Арк.7.
- ¹¹ Там само. – Арк.10.
- ¹² *Rodica Solovei*. Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic și cultural: 19 aug. 1941 – 29 ian. 1944. – Iași, 2004. – P.122.
- ¹³ *Transnistria creștina*. – București. – 1943. – nr. 8. – P.27.
- ¹⁴ *Ibid.* – P. 33.
- ¹⁵ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф.Р-2704. – Оп.1. – Спр.16. – Арк.1–17.
- ¹⁶ *Transnistria creștina*. – București. – 1943. – nr.8. – P.33.
- ¹⁷ ДАМО. – Ф. Р-2704. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.13–18.
- ¹⁸ Одеса. – 1942. – 24 марта.
- ¹⁹ ДАМО. – Ф.Р-2178. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.36.
- ²⁰ *Transnistria creștina*. – București. – 1943. – nr. 8. – P.59.
- ²¹ *Rodica Solovei*. Activitatea Guvernamentului Transnistriei... – P.183.
- ²² *Ibid.* – P.122.
- ²³ Державний архів Одеської області. – Ф.Р-2270 сч. – Оп.1с. – Спр.22. – Арк.1–1-зв., 2.
- ²⁴ Закон божий. – Одесса: Издательство “Одесской газеты”, 1942. – С. 14.
- ²⁵ *Transnistria creștina*. – București. – 1943. – nr. 8. – P.27.
- ²⁶ Молва. – 1942. – 23 декаб.
- ²⁷ ДАМО. – Ф.Р-2178. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.49.
- ²⁸ *Transnistria creștina*. – București. – 1943. – nr. 8. – P.54.